

Олександр Колб
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального права та процесу
Національного університету «Львівська політехніка»
Андрій Литвин
студент групи ПВ-21 юридичного факультету
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

ПРО ДЕЯКІ ПРИНЦИПИ РЕАЛІЗАЦІЇ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТИВ У МІСЦЯХ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ УКРАЇНИ

Як показало вивчення наукової літератури, в теорії права загальноновизнаною є наступна класифікація принципів права – на:

1. Основоположний принцип, тобто найбільш важливі, фундаментальні, на яких ґрунтується право як загальнообов'язковий соціальний регулятор [4, с. 125].

До основоположних відносяться такі принципи:

а) справедливість – як провідна ідея, обов'язковий елемент права [4, с. 125] (мораль та чеснота, вразливість як на суспільне добро, так і на суспільне зло. За Платоном, справедливість – це найвища чеснота, що утримує мужність, поміркованість та мудрість в повній рівновазі й гармонії («кожному своє»)). Як у зв'язку з цим зазначено у рішенні Конституційного Суду України від 02 листопада 2004 р. № 15-рп/2004 (справа про призначення більш м'якого покарання), справедливість – це одна з основних засад права; вона є вирішальною у визначенні його як регулятора суспільних відносин, одним із загальнолюдських вимірів права;

б) рівність – як обов'язкова вимога, що ставиться до будь-якої правової системи (передбачає поводитися в однакових випадках однаково, а у відмінних – неоднаково, та забороняє дискримінацію як одне з найочевидніших порушень принципу рівності) [4, с. 126]. Як з цього приводу зазначено в ст. 2 Загальної декларації прав людини, кожна людина повинна мати всі рівні права і свободи, проголошені цією Декларацією, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, майнового, станового або іншого становища;

в) свобода – беззаперечна соціальна цінність, яка послідовно втілює її у своїх принципах та інститутах [4, с. 127]. Прикладом реалізації цього принципу на нормативно-правовому рівні є положення ч. 1 ст. 19 Конституції України, згідно яких правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством;

г) гуманізм – потребує того, аби право було сконцентровано навколо людини, її інтересів, забезпечувало її юридичну захищеність, створювало умови для вільного людського розвитку і самореалізації [4, с. 127] – у цьому, власне, на переконання О. М. Костенка, виражається зміст «природного права» людини [2, с. 1-2].

2. Загальні принципи – це ті, що притаманні праву в цілому: діють у всіх галузях та інститутах права [4, с. 128].

До таких, зокрема, відносяться:

а) принцип правової визначеності (основу складає концепція передбачуваності), який вимагає аби правові акти заздалегідь оприлюднювалися, діяли на майбутнє, були ясними, точними, чіткими та несуперечливими [4, с. 128]. Конституційний Суд України у рішеннях від 22 вересня 2005 року № 5-рп/2005 (справа про постійне користування земельними ділянками) та від 11 жовтня 2011 року № 11-рп/2011 (справа про строки адміністративного затримання) з цього приводу зазначив, що якщо в іншій ситуації не може бути забезпечено однакове застосування права, то це неминуче призводить до свавілля;

б) принцип пропорційності (розмірності) – ґрунтується на ідеї справедливості і розглядається як елемент принципу верховенства права. Так, у рішенні Конституційного Суду України 24 березня 2005 року № 2-рп/2005 (справа про податкову заставу) визнав таким чином, що не відповідають Конституції України (є неконституційними) положення Закону України «Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами», а саме: підпункту 8.2.2. пункту 8.2. статті 8 в частині поширення права податкової застави на будь-які види активів платника податків без врахування суми його податкового боргу, підтвердивши таким чином факт порушення у зазначених правовідносинах принципу пропорційності (розмірності);

в) принцип добросовісності – передбачає необхідність сумлінної і чесної поведінки суб'єктів при виконанні ними своїх юридичних обов'язків і здійснення своїх суб'єктивних прав [4, с. 130]. Як з цього приводу зазначив у своєму рішенні Конституційний Суд України від 01 грудня 2004 року № 18-рп/2004 (справа про охоронюваний законом інтерес), добросовісність – це реалізація права і додержання обов'язків, здійснення нормотворчості, правозастосування та тлумачення відповідно не тільки до букви права, а й до його духу, визнавши таким чином добросовісність однією із загальноправових засад;

г) принцип розумності – розглядається як складова верховенства права [4, с. 130]. Саме цей принцип був порушений, на думку суддів Конституційного Суду України, яка була покладена в основу його рішення від 08 грудня 2011 року № 16-рп/2011 (справа про фіксування судового процесу технічними засобами).

3. Міжгалузеві принципи, тобто ті принципи, що притаманні декільком галузям права, які визначають їх характер та напрями подальшого розвитку (наприклад, принцип індивідуалізації та диференціації покарання, який визначений у КК (ст. 65), КВК (ст. 5) та КПК України (ст. 7) [3, с. 39-50]).

4. Галузеві принципи – ті, що притаманні певній галузі права та визначають її характер та напрями подальшого розвитку [4, с. 131].

До таких, зокрема, відносяться принципи кримінально-виконавчого законодавства, виконання і відбування покарань, що зазначені в ст. 5 КВК України.

5. Принципи інститутів права – основні ідеї, що лежать в основі побудови певного інституту права. Прикладом такого принципу є принцип вини, що характерний для всіх інститутів права та галузей права, або принцип права власності, який є невід'ємним у структурі інститутів Особливої частини КК (розділ VI), цивільного законодавства (розділ I книги III Цивільного кодексу України) та інших галузей права.

Як показали результати даного дослідження, у науковій літературі можна зустріти й інші класифікації принципів права [1, с. 340-345], які варто враховувати практикам, зокрема, прокурорам, які здійснюють нагляд за дотриманням законів у сфері виконання покарань України, виходячи з їх об'єктивної ролі у процесі правозастосування [4, с. 132].

Виходячи з означених вище методологічних засад та змісту предмета даного дослідження (зокрема, у контексті реалізації міжнародних стандартів у місцях позбавлення волі України), як видається, варто вести мову й про принципи права, що витікають із змісту міжнародних договорів, які є частиною національного законодавства (ст. 9 Конституції України, ст. 19 Закону України «Про міжнародні договори», а також про принципи, закріплені в міжнародно-правових актах, які мають рекомендаційний характер для України.

Таким чином, в наявності складна теоретична та практична проблема, яка потребує вирішення на концептуальному рівні, що й обумовило вибір теми цієї наукової статті, а також визначило її головне завдання – встановити проблемні питання, що виникають з цього приводу, та розробити науково обґрунтовані шляхи, спрямовані на їх вирішення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кельман М. С., Котуха О. С., Коваль І. М. Загальна теорія держави і права: підручник / за заг. ред. д.ю.н., проф. М. С. Кельмана. Тернопіль: ТОВ Терно-Граф, 2018. 804 с.

2. Костенко О. М. Воля і свідомість злочинця (дослідження із застосуванням принципу натуралізму): Автореф. дис... докт. юрид. наук: 12.00.08. Київ: Київ. держ. ун-т імені Тараса Шевченка, 1995. 46 с.

3. Реалізація принципу диференціації та індивідуалізації виконання покарань у кримінально-виконавчій діяльності України: навчальний посібник / Колб О. Г., Джужа О. М., Конопельський В. Я. та ін.; за заг. ред. д.ю.н., проф. О. М. Джужи. Київ: Кондор-Видавництво, 2016. 336 с.

4. Теорія держави і права: підручн. для студ. юрид. вищ. навч. закл. / О. В. Петришин, С. П. Погребняк, В. С. Смородинський та ін., за ред. О. В. Петришина. Харків: Право, 2014. 368 с.